

niet *alle* arbeid gepermitteerd was, laat staan aangemoedigd mocht worden. Nederland was nog steeds met Duitsland in oorlog. Dat had consequenties. Winkelman kwam tot het inzicht dat het noodzakelijk was, die consequenties duidelijk te stellen: werk dat uitsluitend van militair belang voor de Duitsers was, mocht niet verricht worden.

Zo kreeg de directeur van de Topografische Dienst van defensie die, zonder met iemand overleg te plegen, opdracht gegeven had, voor de Duitsers kaarten van België en Noord-Frankrijk te maken (waar de oorlog nog in volle gang was!), een stevige uitbrander¹; het werk werd onmiddellijk gestaakt. Tot de gehele particuliere nijverheid werd al op 18 mei de instructie gericht, de uitvoering van de Nederlandse defensie-orders stop te zetten.² Maar de Duitse? Het bleek Winkelman dat men, als uitvloeisel van het door Heeris ondertekende *Zusatzprotokoll*, op de Rijkswerf te Den Helder bezig was, reparatie-werkzaamheden voor de *Kriegsmarine* te verrichten; dat verbod hij. Maar ook de particuliere werven en het bedrijfsleven in het algemeen wilde hij duidelijk maken dat er grenzen waren.

Dat geschiedde in twee brieven die beide op 27 mei uitgingen³: één aan de secretaris-generaal van defensie, Ringeling, één aan de directeur-generaal van de Koninklijke Hoogovens en Staalfabrieken die hem samen met enkele vooraanstaanden uit de industriële wereld bezocht had (het bezoek komt nog ter sprake). In die tweede brief stelde Winkelman vast dat 'het vervaardigen en repateren van oorlogsmaterieel (al of niet oorlogsbuit) van Nederlands standpunt bezien ongeoorloofd' was; de eerste brief was gedetailleerder: hierin werd dat oorlogsmaterieel namelijk nader aangeduid als 'wapens of onderdelen daarvan, munitie of onderdelen daarvan, oorlogsvoertuigen, uniformen voor de Duitse weermacht, benevens alle voorwerpen welke uitsluitend kunnen dienen voor krijgsverrichtingen' – en ook op die twee belangrijke termen 'uitsluitend' en 'krijgsverrichtingen' komen wij terug.

In dezelfde dagen waarin deze hoogst belangrijke brieven uitgingen, keurde Winkelman in overleg met Heeris goed dat aan het loodswezen voorgeschreven werd, aan Duitse oorlogsschepen geen loodsen te verstreken.⁴

Hij ging verder.

Het feit dat Nederland nog met Duitsland in oorlog was, stelde zijns inziens óók grenzen aan wat men zich in de omgang met Duitsers kon per-

¹ Getuige C. Ringeling, *Enq.*, dl. VII c, p. 608. ² Gestencilde mededeling, 18 mei 1940 (Collectie-Hirschfeld, I b). ³ Teksten: *Enq.*, dl. II a, p. 145-146. ⁴ Rondschrijven, 28 mei 1940, van de inspecteur-generaal van het loodswezen (CNO, 125 h); 'Het Loodswezen in oorlogstijd', p. 1 (Doc. II-421, a-2).